

После зиме 1941. године у највећем делу Србије знатно је сужена масовна база на коју су се партизани ослањали. Застрашивање народа, пребијање и одвођење у логор многих партизанских сарадника, запоседање од стране Српске државне страже и четника готово свих већих села, отежало је развој народноослободилачког покрета и опстанак партизанских јединица и у Тимочкој крајини.

Пламен оружане борбе против окупатора се ипак није гасио, упркос настојањима непријатеља свих врста да током 1942. године вишенедељном жестоком офанзивом дотуку мале партизанске чете у источној Србији. Суров терор поколебао је само неке појединце у партизанским редовима и по градовима и селима. Приврженост народа борби против окупатора исказивана је и даље у многим насељима од Тимока до Дунава.

Крајем 1942. године у Тимочкој крајини појављује се и нов противник народноослободилачке борбе: четници Драже Михаиловића. О њима је Окружни комитет КПЈ упозоравао: „Шака издајника из редова официрске клике Драже Михајловића омета стварање јединственог Народноослободилачког фронта Тимочана и Крајинаца . . .”. После издаје учињене крајем 1941. у западној Србији, ови четници су сада и у источној Србији угрожавали борбу против окупатора.

Пламен борбе није се гасио

Између села Мањинца и Дебелице, у Тимоку, према планини Тупижници, обележавајући међународни дан 1. мај, Књаже-

вачко-бољевачки одред је преименован у Тимочки партизански одред. Говорио је секретар Окружног комитета Добривоје Радосављевић. На приредби која је том приликом одржана професор Предраг Костић прочитао је први пут своју песму посвећену палом секретару ОК КПЈ Миленку Брковићу („Пркос цвет те роди . . .“).

У мају 1942. Тимочки партизански одред углавном се кретао по Тимоку и Заглавку и вршио мање акције, кидао телефонске везе, спаљивао општинске архиве, разоружавао четнике. Тако су 5/6. маја разоружали четничку стражу у Влашком Пољу, 8. маја у селу Васиљ спалили општинску архиву и разоружали групу Пећанчевих четника, а четовођу казнили смрћу. Слично су, 14. маја, учинили у селу Ласову, у бољевачком крају, а 18/19. маја код Чокоњара, према Крајини, група бораца исекла је телефонске стубове поред пруге Зајечар — Неготин.

Окружни начелник из Зајечара извештавао је, преувеличавајући бројке, Министарство унутрашњих послова: „На дан 15. маја 1942. дошли су у село Ласово око 100 партизана ...“.

У ноћи између 24. и 25. маја делови одреда сишли су на пругу Зајечар — Параћин и трећи пут од почетка устанка минирали железнички мост између Боговине и Бољевца. И то у крају где је непријатељ после паљења Злота и Подгорца у 1941. години свим силама настојао да протури лажи о „реду, раду и миру“ под скутом окупатора.

Саобраћај је био прекинут неколико дана.

Затим, 8/9. јуна, спалили су архиву у селима Бучје и Зубетинац, а 12. јуна у Илину код Бољевца похватили групу четника. Тројицу су казнили смрћу, а 20 силом мобилисаних сеоских стражара разоружали.

Ујутру 15. јуна 1942, у време када су недићевске новине на сав глас објављивале да су „партизани током протекле зиме уништени“, Тимочки одред (један део, који је водио Милан Цојић зауставио је путничко-теретни воз на прузи Параћин — Зајечар у железничкој станици Суваја. Већина бораца била је у заседи са обе стране пруге, ударна група припремала се да заузме локомотиву, а комесар одреда Момчило Сибиновић упао је у железничку станицу и наредио шефу да „прими“ воз који је управо долазио из оближње станице Обрадове Столице. Чим је композиција ушла у станицу, један борац ускочио је у локомотиву. Неколико партизана истовремено је почело да претреса вагоне. Наишли су на шаролико друштво: белогардејци, Немци, делови бугарске „ловне роте“ специјално обучене за борбу против партизана, жандарми, четници, агенти . . .

Белогардејци су ужурбано скидали шињеле, бацали еполете и оружје. Просто су се утркивали ко ће се пре предати партизанима. Жандарми су покушавали да се на брзину пресвуку у цивиле. Неким агентима вирила су леђа испод клупа. Приликом легитимисања нађена су и двојица гестаповаца — Немаца.

Народ је изнео из вагона оружје и поширне шећера и пиринча за бугарску војску. Партизани су намирице одмах поделили сељацима из оближњег села Кривог Вира.

Машиновођа је, затим, ио наређењу претумбао композицију. Онда је командир Цојић наредио шефу станице да саопшти суседној постаји: „Воз неће стићи, обавестите Немце да су то урадили партизани“.

Непријатељ је имао укупно 19 мртвих и 8 заробљених војника¹). Међу заробљенима је био и доктор Валдемар Мељник који је у Бору учествовао у стрељању група заробљених партизана Крајинског и Мајданпечког одреда.

Покрајински комитет КПЈ за Србију је у писму Окружном комитету Зајечар од 12. јула 1942. оценио ову акцију:

„Акција извршена код В. Суваје је добра. Тако треба продужити. Правилно сте поступили, само сте требали на збору да позовете раднике да се придруже партизанима, без обзира на то колико би се њих одмах придружило . . .“.

И радио-станица „Слободна Југославија“ емитовала је вест о овом успешном партизанском подухвату.

После тога су делови 704. немачке посадне дивизије преузели обезбеђење пруге Зајечар—Параћин²), а Бугари пругу Ниш—Прахово. Окупатор је био изненађен појавом партизана у бољевачком крају. Четници су, у страху, све сељаке ставили под сумњу³).

1. Команда Српске државне страже послала је 16. јуна извештај:

„Око 5 часова изјутра група од 80 — 100 комуниста, обучених већином у униформама бивше југословенске војске са петокраким звездама, на шајкачама, отишла је на железничку станицу Мала Суваја (пруга Параћин — Зајечар). Наоружани аутоматским оруђем, као и пушкама, бомбама и револверима комунисти су најпре опљачкали железничку станицу, а затим демолирали шине у дужини од 200 метара иза излазне рампе. Ово су све учинили пре доласка путничког воза из Параћина, тако да када је овај воз стигао у 7,46 часова исти су опколили и са упереним пушкама и пушкотраљезима упали међу путнике, наредивши им да сви који имају оружје исто одложе а затим изиђу. Међу путницима налазило се 6 стражара полске страже из Параћина, 7 наоружаних бугарских војника, 6 Руса из руског корпуса и 5 подофицира из зајечарске чете . . . један потпоручник среског граничног одреда у Зајечару . . . Пошто су униформисана лица одложила оружје, комунисти су наредили свим путницима да изиђу из воза, после чега су машиновођи наредили да целу композицију пусти пуном брзином у правцу демонтираних шина, услед чега је дошло до исклизуња локомотиве и три вагона . . .“.

2. У извештају команданта Србије генерала Бадера, команданту Југоистока (20. јула 1942) о акцији код Суваје, стоји: „Рушење које су устаници извршили код Кривога Вира (пруга Параћин — Зајечар) тако је велико да још није успостављен директан саобраћај“.

3. Четнички војвода „Милисав Параћински“ шаље 28. јуна 1942, у име четничког одреда „Ц 72“, писмо Главном штабу свих четничких одреда у Србији, у коме између осталог наводи:

„1. Сви колибари сељаци среза бољевачког ... активно помажу комунисте . . .“

2. У свакој колиби коју сам претресао нашао сам да има готовог брашна од 150 — 600 кг, сира 20 кг, а ни у једној колиби нема више него 2 — 3 члана на храни . . . Очигледно се вишкови чувају за партизане.

3. Дошао сам до убеђења да су сељаци преко дана на свом редовном послу, а ноћу одлазе на зборна места и са партизанима врше нападе.

4. Имам основа подозрењу . . . да је железничко особље на прузи Параћин — Зајечар у потпуној сарадњи са партизанима . . .“

Тимочки одред, који се затим упутио према Крајини, сукобљује се 30. јуна пред вече са одредом СДС од 40 жандарма, на Буковој глави, близу Салаша. Чим су се жандарми појавили, већи део одреда заузео је положај изван дотадашњег логора, у коме је борбу примила само једна десетина. За време пуцњаве погинули су командир одреда СДС и један жандарм, а остали су се разбежали⁴).

Одмах је извршена концентрација жандармских и четничких снага, с намером да се партизани опколе и спрече у продору ка Крајини.

Одред је стога извршио нов покрет, разбио четничку заседу код белоречког моста и, пролазећи крај самог Бора, преко Стола, Црног врха, злотских и подгорачких планина и неких бољевачких села, вратио се у Тимок, на Тупижницу. Овај покрет партизанског одреда и неке његове мање успутне акције добро су примљене у селима око Борског рудника и у Крајини. Нарочито је повољно одјекнула вест о поразу жандарма из Салаша који су се били прилично осилили, јер партизански одред ту није навраћао неколико месеци. Тимочки партизански одред је наставио са нападима.

Окружно начелство Зајечар извештава о партизанским акцијама у Тимоку и околини у првој половини јула 1942. године:

„Ноћу између 1. и 2. јула т. г. осамдесет партизана дошли су у село Бели Поток . . . одржали збор . . . Ноћу, између 2. и 3. јула једна група партизана од 80 на броју упала је у село Сврљешка Топла, скупили грађане и одржали збор . . . Ноћу, између 5. и 6. овог месеца једна група партизана од 30 на броју напала је село Жлне, спалила општинску архиву . . . Ноћу између 9. и 10. овог месеца, у 21 час, једна група партизана од 20 људи напала је на општинску зграду у село Јабланици, разоружала општинску стражу . . . спалила општинску архиву . . .”.

„Аћимовићева офанзива”

Дванаестог јула 1942. почео је велики покрет жандарма, бугарских војних јединица, љотићеваца и четника, са намером да се око Ниша и према Књажевцу униште партизански одреди. Недићев министар унутрашњих послова Аћимовић изјавио је 8. августа: „И поред опсехших мера које је влада предузела за рашчишћавање остатака комунистичких банди, ипак је овима успело

6. . . Партизани су одржали говор следеће садржине:

„Другови и другарице, идите кућама и реците овим немачким плаћеницима — петоклонашима (показујући на наше војнике) да смо ми ослободилачка војска, уловили смо онога кога смо тражили . . .”.

4. О сукобу на Буковој глави в. д. команданта Српске државне страже, пуковник Јонић извештава 2. јула 1942:

„30. јуна о. г. око 18 часова срески пољски одред из Салаша дошао је у сукобу са комунистичком бандом, око 30 — 40 бандита, код Букове главе, ката 504 — 7 км југозападно од Салаша срез крајински. У борби погинуо је један поднаредник, а командант среског пољског одреда жандармеријски поручник Обрадовић тешко рањен у стомак . . .”.

да се у горњем делу источне Србије групишу и створе доста јаке партизанске одреде. Да би ликвидирали и остатке ових банди и завела ред . . . влада је ових дана предузела акције чишћења у овим крајевима. . .".

Тимочки партизански одред сазнао је на време да се припрема нови непријатељски напад. По обавештајној линији, преко капетана СДС Јована Тошића⁵), који је у Нишу успешно радио за народноослободилачки покрет све док није откривен и убијен, приспели су подаци о намерама непријатеља.

Важно је било избећи веће сукобе са кудикамо надмоћнијим непријатељским снагама од око 2000 људи, које су могле да нанесу тешке ударце одреду. Покретљивост је сада била потребнија него икада раније. ОК КПЈ је решио да се Тимочки одред подели на три мање чете: Бољевачку (25 бораца, командир Јован Кецман, политички комесар Милорад Бисић, партијски руководилац Витомир Раденковић), Тимочку (30 бораца, командир Стеван Ђорђевић, политички комесар Момчило Сибиновић, члан штаба Милун Минић) и Крајинску (12 бораца, командир Воја Јеленковић, политички комесар Предраг Костић, партијски руководилац Сретен Вучковић), са задатком да на различитим теренима маневришу испред непријатеља, а после да постану у своје крају окосница нових, јачих, партизанских одреда⁶).

Крајинска чета је кренула у правцу Дунава.

Покрајински комитет КПЈ за Србију је у вези са овом „казненом“ експедицијом писао 10. августа 1942. Окружном комитету КПЈ Зајечар:

Садашња експедиција на челу са Аћимовићем је карактеристична по томе што се види колико је непријатељ слаб и осетљив на ваше акције те је приморан да се служи најподли-

5. Јован Тошић, судски капетан бивше југословенске војске (родом из околине Бољевца), радио је у Команди СДС у Нишу. Био је у вези са нишком партијском организацијом и чинио значајне услуге НОП-у. Откривен у том патриотском раду подвргнут је (са супругом Загорком, професорком Трговачке академије) страховитом мучењу од стране Немаца и квислинга. Обоје су затим стрељани, Јован 1942. у Јајинцима, а Загорка 1944. на Бубњу код Ниша.

6. Састав Крајинске, Бољевачке и Тимочке партизанске чете у лето 1942. делимично је реконструисан (на основу сећања неких од ондашњих чланова штабова ових чета):

Крајинска чета: Војислав Јеленковић, Предраг Костић, Сретен Вучковић, Радомир Јовановић, Чедомир Вељковић, Сава Младеновић, Алекса Станисављевић, Милан Страиновић, Мирко Петровић, Михајло Тургић, Сретен Цвијић и Александар Милићевић (не зна се за име још једног или два бораца).

Бољевачка чета: Јован Кецман, Милорад Бисић, Предраг Раденковић, Милан Цојић, Миодраг Цојић, Мирко Бабић, Никола Пилипов, Бранко Милошевић, Жарко Ковачић, Властимир Николић, Радојица Ђуровић, Недељко Гундељ, Божо Кораћ, Ивко Ђоловић, Драгољуб Милетић, Драги Станковић, Стојан Хајдуковић, Бошко Османовић и др.

Тимочка чета: Стеван Ђорђевић, Момчило Сибиновић, Милун Минић, Љуба Радуловић, Милан Пунчић, Момчило Велојић, Владимир Живковић, Раде Ђурковић, Новица Николић, Жарко Жикић, Крста Радосављевић, Љубица Радосављевић, Витомир Станковић, Радисав Јегличић, Грујица Вељковић, Света Милосављевић, Милорад Миленовић и други.

јим средствима да би поколебао, преварио и застрашио народ нашега краја (летци, обећања, уцене, претње бугарском окупацијом, издржавање казних група, сеоске страже, паљевине, стрељања и прогони у конц. логоре) . . . Наши партизански одреди на промењену тактику непријатеља морају одмах одговорити својом променом тактике. Проучити нову тактику непријатеља поседња села, стварања заседа и вршења разних притисака на сељаке, наши партизани морају стварно прећи на партизански начин ратовања, на сталне покрете, на изненадне препаде на непријатеља и његове комуникације, на стварање вештих и честих заседа непријатељу, да се служе лукавством и новим препадима тамо где је непријатељ најслабији и где се најмање нада . . .".

Јединице СДС, у честим групама од по 50 до 100 жандарма, љотићевци и четници претресали су током целог августа 1942. село по село, шуму по шуму, остављајући уз пут посаде. Неочекивано су се враћали на поједине терене и запоседали мостове, изворе и места погодна за биваковање. Блокада је била потпунија него икад раније. Свакодневно су гинули најбољи партизански борци, убијани по селима чланови месних десетина, прогањане су породице партизана.

Бољевачка и Тимочка чета сачекале су офанзиву више села Радичевца, на обронцима Старе планине, близу бугарске границе. Чете су у шуми остале два дана и једну ноћ, без хране и воде. У току друге ноћи, када је први ред Бугара и жандарма стигао већ на домак чете, партизане је лугар из Радичевца Гаврило Живковић извео иза леђа надмоћног непријатеља.

Бољевачка чета се тада упутила преко Радичевца и Татраснице (ту се сукобила са жандармима) до Балта Бериловца и Калне, преко нове демаркационе линије према Бугарској, а одатле назад, где је код Влахова, приликом покушаја да успостави везе са сврљишким партизанима, наишла на заседе. Потом је Бољевачка чета, после кратког сусрета са Тимочком четом, кренула ка Тупижници. Чета је најзад прешла у бољевачка села, где је за месец дана одржала више зборова и кажњавала народне издајнике, који су за рачун окупатора пљачкали жетву. Извршила је и један неуспео покушај минирања пруге Параћин — Зајечар.

При повратку ка Књажевцу Бољевачку чету су 10. октобра на Тупижници напале јаче жандармеријске снаге. Том приликом се већи део чете одвојио и прикључио Тимочкој партизанској чети, а мањи, са командиром Јованом Кеџманом, продужио је ка бољевачком срезу.

Тимочка чета је у то време боравила око масива Расовати камен, одакле је вршила мање акције, спаљивала општинске архиве и уништавала петоколонаше. При нападу на жандармеријску станицу у Ошљану 19/20. септембра 1942. погинуо је члан штаба ове чете, истакнути комуниста Милун Минић⁷). Уз мање

7. Милун Минић, предатни судија у Андрејевцу, члан напредне породице из околине Чачка, био је овде у народу врло популаран. Када су се једном два сељака из Дреновца гложила у суду пред Минићем због „увреде“ (један је другога назвао „комунистом“), Минић им је, мирећи их,

губитке, Тимочка чета је, захваљујући сталној подршци народа, успела да сачува ударну снагу. Неприлика је сада била у томе што су четничке јединице успеле да поседну нека села и у партизанском Тимоку.

Тешка ратна епизода

У другој половини октобра 1942. Тимочка чета и већи део Бољевачке чете нашли су се у близини села Бучја са групом бораца из Сврљишког и Озренског партизанског одреда, који су се овамо пробили после тешких сукоба и губитака претрпљених у Аћимовићевој офанзиви. На заједничком састанку 28. октобра прочитано им је писмо Окружног комитета Зајечар у којем им се препоручује привремено спајање у један одред. За команданта је одређен Ђорђе Крстуловић из озренске групе, његов заменик је постао командир из Тимока Стеван Ђорђевић, политички комесар Момчило Сибиновић, а партијски руководиоца Милисав Игњатовић Јанко из Сврљишког одреда⁸).

Миодраг Станимировић је претходно, испред Окружног комитета КПЈ Зајечар, 13. октобра 1942. обавестио Покрајински комитет да у суседном спојеном Сврљишком („Нишавски“) и Озренском одреду: „не постоји јединство, већ се гложе око руководства . . . нико од њих није имао овлашћење да створи партијско руководство одреда . . . Ово овлашћење дао сам Јанку до доласка делегата ОК, а руководио сам се тиме да се отклоне све несугласице око реорганизовања парт-ије и одреда које би само штетиле покрету“.

У новом, новембарском, писму ОК КПЈ Зајечар јавља ПК-у: „Стање нашег одреда није баш најбоље . . . Што се тиче акција поставили смо да се што пре пређе на озбиљније ударе по непријатељу. А као предуслов тих акција мораће се извршити неке у циљу одевања и облачења, јер су другови у одреду остали скоро без обуће и одела. О проблемима у одреду још ћемо вам јавити док дођемо с њим у вези. Јављамо вам за сад да одред бивакује по појатама којих је све мање јер их раскривају и руше. Храна се прикупља од сељака. Немамо никакве нарочите предлоге и перспективе у вези са даљим опстанком одреда . . . А тешкоћа ће свакако бити доста . . .“.

Стање у заједничком одреду Тимочана, Сврљижана и Озренача било је у ово време одиста тешко. Ни Окружни комитет КПЈ није тада налазио како каже у писму, „нарочите перспективе“.

одржао читаво предавање о томе ко су комунисти, тако да је „увређени“ на крају рекао: „Ако сам ја такав и могу да будем такав, онда нека ме је назвао комунистом, то је за мене част“.

8. Покрајински комитет КПЈ за Србију је доцније, 18. новембра, у вези са Сврљишким и Озренским одредом јавио ОК КПЈ Зајечар: „Пошто они немају везе са својим ОК, то смо решили да ви привремено држите везу са Сврљишким и Озренским одредом, да им помогнете да се учврсте . . .“.

Заједнички одред кренуо је на марш преко Озрена ка Нишу и натраг у Сврљишке планине, сукобљавајући се уз пут са мањим групама непријатеља. Одатле је настављено ка планини Девици, затим у правцу Васиљских планина.

Члан штаба одреда Милисав Игњатовић, прекинувши везу са Окружним комитетом Партије, је сумњичењима прво створио тешку атмосферу у одреду, а затим је без утврђивања чињеница, немогућим оптужбама и подметањима, прогласио за непријатељске агенте и стрељао 16 бораца (већином чланове Партије и бораца из првих дана устанка), од којих 5 из Тимочке чете. Међу њима је био и истакнути првоборац Владимир Живковић;

Пошто је 19. децембра био разоружан и онемогућен да настави даље ликвидирање људи, партијска комисија је затим установила да је Милисав Игњатовић намерно прекинуо везу са Окружним комитетом да би несметано извршио своје недело.

Мада мотиви његових поступака нису могли бити сасвим расветљени, и мада се није сигурно могла утврдити његова веза са непријатељем, корени ових поступака налазили су се у његовом ранијем држању и раду, у потцењивачком односу према људима, у малтретирању и гажењу њиховог достојанства, неправедном кажњавању, као и у сталној манији гоњења која га је опседала. Још у зиму и у пролеће 1941/42. године, приликом петомесечног заједничког дејства Књажевачко-бољевачког и Сврљишког партизанског одреда, он је многим поступцима посебно нанео штете Књажевачко-бољевачком одреду. Поједини комунисти који су се тада супротстављали таквом односу били су први на реду приликом обрачуна који је он предузео.

Због удараца које је овим неделом нанео одреду Милисав Игњатовић је осуђен и стрељан, а Покрајински комитет Партије одобрио је енергичан став зајечарског Окружног комитета⁹). На смрт су осуђени и саучесници Игњатовићевог злочина Ђорђе Крстуловић и Жарко Младеновић.

Ова страшна ратна епизода трајала је готово месец дана, доводећи мали партизански одред у врло тежак положај.

Политички утицај организације КПЈ и партизанских одреда

Партијска организација у позадини одреда суочила се у другој половини 1942. и у првим месецима 1943. године са новим искушењима. У целој Србији је знатно појачан терор окупатора и петоколоиаша. Непријатељ је знатне снаге бацио против партизанских снага у источном и југоисточном делу Србије. Поједи-

9. Поводом овог случаја на Окружној конференцији КПЈ одржаној У јуну 1943. заузет је следећи став („О злочинцу у одреду“): . . . Тај болесни тип загазио је у беспримеран злочин . . . Са до лудила болесном амбицијом Јанко је све који су му се супротстављали или чинили сумњивим — ликвидирао. Зато је после саслушања и признања несхватљивих зверстава Јанко (Милисав Игњатовић) стрељан . . .”.

начне појаве деморализације наносиле су управо у то време озбиљне штете политичком угледу покрета. Уз све то ваљало је појачати утицај Партије у народу, отворати му перспективу даље борбе. У тој ситуацији главни ослонац партијског рада у позадини и у овом периоду били су срезови тимочки и заглавски, затим зајечарски и неготински, односно крајински срез.

Окружни комитет Партије био је знатно измењен. Добривоје Радосављевић је, према директиви ЦК КПЈ јула 1942. отишао у Македонију као инструктор ЦК¹⁰). Секретар ОК је постао Миодраг Станимировић, а чланови Живан Васиљевић, Александар Пекић, кога је са пиротског терена послало Покрајинско поверенство КПЈ, и Анастасија Јоцић из Ниша. Састав среских партијских руководстава остао је претежно онакав какав је био и раније, са мањим изменама. Веза са Покрајинским комитетом Партије није добро функционисала, изузев повремене измене писма¹¹). То је у сложеним ратним условима знатно отежавало рад. Нису биле боље ни везе са суседним партизанским одредима. Партијска организација у округу морала се тако дуже ослањати углавном на своје снаге и процене.

Један од основних задатака Партије у лето 1942. године била је борба да се жетва сачува од пљачке. ПК је о томе упозоравао ОК Зајечар у писму од 12. јула: „Главна питања сада на коме треба да мобилишемо све наше политичке и војне снаге јесте одбрана жетве од пљачке окупатора и његових слугу . . . Уништавајте спискове и књиге . . . кварите вршаће машине . . . Наша Партија, наши партијци на том питању треба да окупе већину народа

Оружане акције чета, које су упадале у села, онемогућавале рад окупаторских општинских управа и уништавале им зграде, значиле су реализацију ових упутстава. Чете и месне десетине забрањивале су рад пописивача и кажњавале их. У Црвење, Жуковац, Штрбац и нека друга села пописивачи нису уопште смели доћи. Села су била пуна партизанских летака са упутствима о чувању жетве, мештани су кришом врли жито најпримитивнијим средствима (Ошљане, Радичевац и др.).

Јула месеца 1942. ОК КПЈ и партизани Тимочке крајине упућују позив народу да сачува жетву од пљачке:

„. . . Немачки фашистички гадови, који поробише преко 300.000 Срба, који спалише толике српске куће, који завише у црно толике српске мајке, спремају се уз помоћ српских изрода Недића, Љотића, Пећанца и издајничких официра да вам одузму ваш хлеб. Спремају се да га извезу у Немачку да би прехранили побеснеле фашистичке војнике, који треба да издрже још који дан више у својим злочинима над братским руским народом и поробљеним народима Европе, а вас и цео српски народ да оста-

10. Видети прилог бр. 13.

11. Окружни комитет КПЈ Зајечар, новембра 1942. пише ПК-у: „Када шаљемо курира у Ниш нико га не чека . . . Тако је било и пре, па смо због тога изгубили везу више од месец дана и због тога не можемо ми на себе да примимо кривицу . . .”.

ве да умирате од глади. Тимочаии и Крајинци! Не дајте ни грам жита! Скривајте своју жетву да вам је фашистички пси не нађу! . . . Повезујте се са народноослободилачким одредима Партизанске и Добровољачке војске Југославије, јер ћете само са њима удружени моћи да одбраните свој хлеб! Разарајте пруге, уништавајте возове, рушите мостове, јер ће се преко њих одвозити ваш хлеб, ваш труд и мука! Не дајте жетву! Скривајте жито! Остварите своје јединство! . . .".

У овом периоду пред партијском организацијом у Тимочкој крајини стајали су и други послови. Половином 1942. године 28. јуна Покрајински комитет КПЈ је јављао ОК-у:

„. . . Ваш одред сада има доста искуства . . . У Партији тамо треба да буду заиста најоданији и најхрабрији борци . . . По питању става према Бугарима . . . је потребно да ви агитујете. . . да тражите од њих да се не боре против партизана и нашег народа . . . Што се тиче дражиноваца, они се све више прибирају и организују, и то нарочито у оним крајевима где нису раскринкани . . . Конкретно, на терену поступајте онако како се они односе према нама и нашој борби . . . Одредите некога ко ће редовно и обавезно слушати емисије наше радио-станице . . . Једна је ујутру у 7,10 часова, а друга увече у 8,35 часова на кратким таласима од 40 метара. Тако ћете бити упознати са важним вестима и директивама . . .".

Ваљало је поново ојачати политички рад у Борском руднику, о чему је Покрајински комитет писао 10. августа 1942: „Треба испитати могућности контакта са радницима у Борском руднику, па ако би то било повољно, ми би неке другове послали на рад тамо . . .".

Покрајински комитет КПЈ и 3. септембра 1942. инсистира на значају продора у Бор:

„. . . Бор и околина постају за нас сваки даном све значајнији. Зато главно тежиште нашег рада мора ту да је сконцентрисано. Уз помоћ ПП-а морате плански организовати тамо рад и слати партијце за појачање рада. Испитајте конкретно могућности и одмах предузмите шири политички рад у руднику и околини . . . Сада треба те везе учврстити и проширити. Створите посебну технику и појачајте агитпроп за Рудник и околину. Радите пажљиво и еластично. Пред вама су велике могућности. Издајте кратке, али језгровите летке упућене радницима у руднику и на изградњи пруге Бор — Жагубица као и осталом становништву, указујући им на горуће проблеме који их тиште и позивајући их на организовану борбу и активну помоћ партизанима. Ми овде од других људи, путника итд. сазнајемо шта се догађа у Бору и околини, а ви нас сасвим оскудно обавештавате . . .".

Више узастопних покушаја да се рад у Бору појача доживео је неуспех. Непријатељ је Бору посвећивао особиту пажњу и тешко је било продрети са стране. Везе из одреда са градом рудара биле су најчешће кидане. Уз то се ОК КПЈ у овој тешкој ситуацији више оријентисао на срезове где су оперисале партизанске јединице. Упућивање Крајинске чете у близини Бора могло је нову активност међу радницима у Руднику бакра.

Тек пред крај 1942. године ОК КПЈ упознаје ПК КПЈ за Србију о стању у Бору:

„ . . . У руднику има око 15.000 радника. Радници су запослени на спољноповршински и унутрашњи рад . . . Капацитет вађења руде није још постигао предратни ниво . . . Услови за живот врло су лоши . . . Иначе у Бору влада одлично расположење. Редовно слушају емисије наше радио-станице „Слободна Југославија“ и то усмено мисире . . .”.

Партијска организација у Тимочкој крајини улагала је сада нове напоре да ојача свој политички утицај у народу.

У августу 1942. деловао је Народноослободилачки одбор у Књажевцу (председник Јован Голубовић). Поједини чланови овог одбора били су повезани са симпатизерима народноослободилачке борбе. Одбор је на сопствену иницијативу оспособио „технику“, па је пуних 26 недеља издаван „Недељни преглед вести“, на основу радио извештаја. Овај јединствени листић објављивао је и локална саопштења, упозоравао грађане на рад појединих петоклонаша и писао о акцијама партизанских одреда у Тимочкој крајини. Лист је штампан у 100 примерака. Народноослободилачки одбор у Књажевцу радио је и на снабдевању и лечењу партизана¹²).

Крајем децембра 1942. у кући Велимира Петровића у Жуковцу образован је народноослободилачки одбор за ово село, који је у истом саставу деловао све до пролећа 1944. године, када су његови чланови похапшени. У исто време 1942. године образован је НОО и у селу Новом Кориту (у кући Петра Петковића). У неким другим селима Тимока и Заглавка претежно су деловали одбори народноослободилачког фонда (Ргоште, Жлне, Црвење, Локва, Горње и Доње Зуниче, Штипина, Потрчање и др.). У Црвењу је била и „техника“ Среског комитета КПЈ.

Партија је тада упорно настојала да на линији народноослободилачке борбе окупи шири круг људи. Секретар ОК Партије Мија Станимировић разговарао је у том смислу и са старим радикалским прваком Ацом Станојевићем из Књажевца. У књажевачкој гимназији 1942. године организован је већи број омладинаца, спремних да сарађују у народноослободилачком покрету као чланови антифашистичког Српског народноослободилачког омладинског савеза. Том приликом образовано је среско руководство овог Савеза и издат први број листа „Реч омладине“ (у 70 примерака). Петог јуна 1942. штампан је крај Књажевца и карактеристичан летак са потписом „Омладина Тимочког партизанског одреда“ у коме стоји:

„ . . . Ненародна влада издајника Недића, Љотића, Пећанца и других донела је низ нових уредби и закона . . . Донели су Уредбу о „обавезној радној служби“, којом намеравају нашу омладину да одведу од свог огњишта, где би је у радним логорима могли лакше да фашизирају по примеру немачке омладине, која

је научила само да рукује убиственим оружјем и да сеје смрт мирољубивим народима Европе . . .".

Септембра 1942. у Књажевцу је створено ново гимназијско руководство СКОЈ-а (секретар Мутимир Ђорђевић).

У исто време партијски рад у Крајини, око Неготина, настављен је са више интензитета. Тамо је још од почетка 1942. деловао Срески комитет КПЈ, а од лета је члан ОК Анастасија Јоцић стално боравила у Крајини. За секретара Среског комитета КПЈ дошао је у јесен 1942. Војислав Јеремић. Постављена је у Неготину и партијска „техника“ у кући професора гимназије Петрашина Никитовића. Отада су редовно издаване „вести“, а пре тога изашло је неколико бројева новина „Брковић — Црни“, што је поспешило ширење истине о народноослободилачком покрету.

Скојевска организација у Неготину имала је у то време око 60 — 70 чланова, који су деловали у гимназији (пет актива), у Учитељској школи (три актива), у Средњој пољопривредној школи (четири актива), један актив међу избеглицама и један актив међу радничком омладином. Скојевци су слали партизанима лекове, намирнице и одећу, а располагали су и мањим наоружањем (ручне бомбе и револвери). Крајем 1942. у Неготину су из редова СКОЈ-а примљена у КП три члана, а петоро постају кандидати за чланове Партије. Партијска организација створена је и у Дому за омладину избеглице. У то време Стојанка Радосављевић је секретар СКОЈ-а у неготинској Учитељској школи, а Вера Марјановић председник Антифашистичког фронта жена у граду. Добрила Радосављевић радила је у техници Среског комитета КПЈ Неготин, смештеној у селима Рајац и Рогљево. Међу члановима КП или кандидатима су Ђуро Свилар, Милош Бањац, Јован Нињић и др. У граду је реорганизован Народноослободилачки одбор. У селима Рајцу, Смедовцу, Рогљеву делују партијске ћелије и активи СКОЈ-а. Комунисти Момчило Ранковић и Миомир Радосављевић образују у лето 1942. године у Рајцу пет борбених група, у којима је било окупљено око двадесет омладинаца. И села око Салаша у Крајини, после страшног четничког терора, сада су се активирала у борби. Првоборац Крајинске чете из 1941. године Станоје Гачић носилац је акција у селима око Салаша.

У срезовима брзопаланачком, кључком и поречком, поједини симпатизери народноослободилачког покрета настоје да се у Доњем Милановцу, Јабуковцу, Брзој Паланци и Кладову бар у најужем кругу људи одржи вера у коначни успех партизанске борбе.

У Мајданпеку од јесени 1942. скојевска организација опет делује. Појава делова мале Крајинске партизанске чете у околини овог забаченог рудника, као да је оживела успомене на слободу из јесени 1941. године¹³).

13. Зимски сусрет са партизанима око Мајданпека описан је у прилогу бр. 15.

У средишту округа, у Зајечару, дејствовала је у овом периоду партијска организација и поред провале у њене редове септембра 1942.¹⁴). Она је уз помоћ многих симпатизера слала разни материјал одреду, обезбеђивала илегалне станове, помагала породице партизана, организовала саботаже у железничкој радионици за оправку локомотива и упућивала нове борце у партизански одред. Почетком 1943. оформљена је нова партијска ћелија у саставу Душан Ковачевић, секретар, чланови — Срба Бешир, Душан Павличић, Милан Фењац, Антон Шестан, Жива Милетић (касније и Вита Поповић), уз неколико кандидата и скојеваца.

У селима око Зајечара и према Тимоку — Рготини, Великом Извору, Горњој Белој Реци, Грлишту, Лесковцу, Шљивару, Заграђу, Вратарници, Грљану, Прлити, Боровцу, Врбици, Дреновцу, Дебелици, Николичеву, Новом Кориту, Ошљану и другим, радиле су омладинске или скојевске групе, многи политички активи, као и одбори Народноослободилачког фонда. У Дебелици, Грлишту и Рготини деловале су и месне оружане десетине, које су вршиле мање акције и диверзије на комуникацијама.

Од деце до старца привржени партизанима

Велика морална подршка борцима партизанских јединица Тимочке крајине у овим најтежим данима рата, било је држање народа у многим насељима.

У Шљивару код Зајечара истицале су се породице Јована и Тодора Јовановића и Живка Пајкића. Сви, од деце до старца, били су у данима терора толико привржени партизанима, да су кад би се одред или позадинци некуд удаљили, одлазили у друга села, тражили борце и захтевали да партизани опет дођу у њихове куће.

Када су се у пролеће 1943. године комунисти, партијски радници са терена, окупили на конференцији у околини Шљивара, већина сељака знала је за присутне борце, чувала их, искрено се радовала присуству партизана. Сељанке су тих дана кувале боље „за партизане“ него што су се обично и сами хранили. Ту се и становало, жене су јавно месиле хлебове и доносиле храну, док су овчари около пасли стада и чували стражу.

Многобројни су примери оданости сељака из Тимока. Милан Ристић и Никола Николић из Врбице, Видоје Пешић, Добривоје и Зорка Маринковић из Јелашнице, Драгутин Милосављевић из Горњег Зунича, Радисав Николић Старина из Берчиновца, Живојин Рањеловић из Доњег Зунича, Лазар Илић Крајинац из Јаковца и многи други несебично су (читаве породице) помагали народноослободилачки покрет, не плашећи се при томе ни најтежих репресалија од стране окупатора и квислинга. У тимочким селима Јелашница и Горње Зуниче са партизанима је сарађивала већина мештана.

14. Рад зајечарских комуниста у ово време изнет је у прилогу бр. 16.

У неким еелима око Бољевца, иако притиснути најтежим терором, мештани су чували усамљене партизанске борце. Тако је у Добрујевцу (на Змијопеку) Јеремија Крстић две недеље неговао оболелу партизанку Радмилу Моћић, а Коста Миливојевић, старац из Јабланице, проклео је свог унука Божу који је у зиму 1942. Бугарима проказао склониште групе бораца Бољевачке партизанске чете („Проклет да си од сад па до века што укаља и свој образ и моје седе косе“ ..).

Када је мали Крајински партизански одред у јесен 1942. стигао у Пореч, пун четника, код многих сељака овог заосталог краја прихваћен је боље него је ико очекивао. На овом терену поздани партизански сарадници и у доба највећег терора остали су Ђорђе Баџић из околине Доњег Милановца (на Стрњаку), Миленко Костадиновић (Букова Глава), Паун Симић, Петар Страинковић и породица Голубовић (Рудна Глава), породице Пауна и Петра Јовановића (Тополница), Живојин Николић, Живојин Јовановић и Јован Јовановић (из Мосне), затим на салишима породица Аврамовић, Жика и Милан Живадиновић и др. На салашу Михајла Николића код Доњег Милановца лежао је рањени партијски руководиоца Крајинског одреда Сретен Вучковић“).

У градовима Књажевцу и Зајечару, пуним Немаца и квислинга, увек се нашло места за борце и партизанске рањенике. Курири и партијско-политички радници имали су своје пунктове у Бору и Неготину. Читаве породице у Зајечару биле су познате као партизанске (Нешић, Васиљевић, Ђуровић, Појић, Рајковић, Лазић и др.). У кући Јована Мартиновића био је пункт за везу ОК КПЈ. У зајечарској гимназији радила је група професора која се смело солидарисала са партизанском акцијом.

У Бору је „реакција“ била најјача (по наредби команданта 704. дивизије од 26. јуна 1942. — „... обезбеђење Бора појачава се са 2 тенка“). Народноослободилачки покрет је овде поред скојеваца, имао своја упоришта и код других најсвеснијих радника од којих су неки још од пре рата учествовали у класној борби коју је водила КПЈ¹⁶).

15. После једног сукоба са белогардејцима код Доњег Милановца (31. јануара 1943) настале су потере и хапшења о чему је Момчило Станковић (н. д.) написао:

„Белогардејци су ухапсили Јосифа Ђорђевића и његову жену Стану. У Доњем Милановцу један гестаповски капетан је ухапшеног Јосифа Ђорђевића мучно непрекидно 24 часа. Белогардејци и Немци ухапсили су Ивана Стојановића и његову жену Персу, а Михајло Николић је успео да побегне. Немци су тада ухапсили Михајлову ћерку Цвету и синове Живојина и Димитрија, запалили му кућу, торове и одузели сву стоку. Све ухапшене су страховито злостављали, али су се они јуначки држали, посебно Иван Стојановић и Цвета Николић. Цвети су забавали ексере испод нока-та, пекли је по телу, али никакво признање нису успели да добију. Ива Стојановић био је до сржи одан Комунистичкој партији и није дозволио да му непријатељ изнуди ма какво признање. Доста је знала и Перса Стојановић, али је и она ћутећи издржала муке. Стрељани су на Чачалици“.

16. Реч је о борским радницима и другим мештанима као што су били Богосав Мијатовић, Мика Игњатовић, Вера Наумовић, Фрања Лугарић, Илија Анђелковић, Франц Мачек, Веља Вељковић, Божидар Митић, Дра-

Посебно су се истицале у борби против окупатора жене у неким селима око Зајечара, Књажевца и Неготина¹⁷). У тимочком селу Дреновцу у кући Биљане Ристић био је поуздан пункт за партијске раднике, лечени су рањени борци, а њена деца обављала су курирске задатке. У овој кући налазила се партизанска „техника“ све до краја рата. Партизански рањеници неговани су у селу Дебелици у кући Милице Миловановић. Ту је лечен и рањени командант Тимочког батаљона НОВЈ Миодраг Новаковић. Даница Ђорђевић из села Витковца је уз помоћ партизанских болничарки у својој кући скривала смртно рањеног партизана Вујадина, а сахранила га је у шљивику крај куће. У Рготини су омладинке Љубинка Јањић, Славка Жикић, Роса Радојевић и друге биле поуздани партизански сарадници. Сличних примера било је у више тимочко-заглавских, зајечарских и крајинских села.

У условима терора

Услед ратних тешкоћа и непријатељског терора често су страдали многи сарадници и најагилније присталице народноослободилачког покрета.

Када је у лето 1942. секретар ОК КПЈ Миодраг Станимировић дошао са терена у Зајечар, да би ојачао партијске организације у граду и околним селима, откривен је због недовољне будности у партијској ћелији пункт где се налазио секретар Округног комитета. Станимировић је успео да се истргне из руку полицајаца, али је том приликом ухваћена партизанка Бранка Динић, која је била послата на партијски рад у град. Убрзо затим, 28. септембра, ухапшен је и тадашњи секретар партијске организације у граду (Живко Тошовић). Он се колебљиво држао пред непријатељем. У првом налету ухваћено је преко 50 припадника народноослободилачког покрета из Зајечара и околних села. Иако мучени, они су се већином храбро држали у затвору. Геометар Живојин Мaziћ из Салаша је одбијао да уопште одговара на питања. Он и Урош Пушибрк из Бољевца, стрељани су на Бањици.

гољуб Здравковић, Боса Лугарић, Ибро Селмановић, Радомир Трифуновић, Светомир Јовановић, Василије Кескиновић, Танасије Нујкић, Љубомир Цветковић, Миле Јолић, Антон Железник, Љубомир Вајдингер, Михајло Филиферовић, Сава Нановић, Владимир Милошевић, Тодор Деканди, Петра Ракић и други, а у борским селима Павле Бркић и Сима Јовић (Брестовац), Драгољуб Симоновић и Живојин Ступаревић (Кривељ), Драгољуб Билановић, Радмила Петковић и Петар Мундрић (Метовница), Јанко Стојић (Слатина), Воја Радисављевић, Сава Јеврић (Доња Бела Река) и други.

17. Реч је махом о сељанкама — сарадницама НОП-а као што су биле Јула Милосављевић, Латинка Милошевић, Боса Алексић, Зорка Маринковић, Цвета Раденковић, Селинка Ђорђевић, Даница Николић, Стана Милутиновић, Калина Илић, Цвета Пајкић, Рада Јовановић, Стојанка Цолић, Милосија Стојановић, Савка Митић, Драга Гачић, Добрила Мирчић, Милева Станковић, Ката Ранковић, Милица Стојановић и др. (Јанко Симеоновић, „Развитак“, 1, 1970).

Мања група у којој је био и партизан Драгољуб Милетић, која се кретала у другој половини 1942. године по бољевачком срезу, упала је почетком октобра у жандармску заседу. Остао је жив само Милетић (остала двојица су погинули), који се предао и почео да издаје симпатизере из околних села. За неколико дана ухапшено је око 40 сељака. Неки су, после премлаћивања, одведени на Бањицу и стрељани. Неко време у народу овог среза запажало се неповерење према партизанима, што је нарочито осетила Бољевачка партизанска чета, која је пошла на тај терен.

У Борском руднику, где су Немци управо почели стварати радне и концентрационе логоре, у које су довођени људи из целе Србије, Александар Пекић одао је октобра 1942. групу од 11 чланова СКОЈ-а. Немци су на Бањици стрељали борске скојеvence Душана Цветковића (секретар организације), Животу Живановића, Јована Беловановића, Тому Миловановића и Јосипа Марјанушића. Пекић је после одавао и сараднике НОП-а око Зајечара и по Тимоку¹⁸). Њега је ОК као свог члана послао у Бор у циљу повезивања и помоћи организацији. Ухваћен у провали, он се понео издајнички и провокаторски. Касније је утврђено да се лоше држао у полицији и пре доласка у зајечарски округ, а дошао је као „кадровско појачање“.

У овој провали похапшени су и комунисти из Великог Извора код Зајечара Анта Бојовић и Цветко Цаковић и стрељани на Бањици. У селу Рготини је 25. новембра ухапшено 11 партизанских сарадника, 4 су стрељана а остали су отерани у логоре.

Агенти Недићеве Специјалне полиције хапсили су из дана у дан по селима и градовима. Двадесет првог новембра 1942. у тимочким селима Боровцу и Врбици група из београдске Специјалне полиције, уз помоћ 20 жандарма, ухапсила је 38 људи и отерала их на Бањицу. Са похапшенима из зајечарских села Рготине и Великог Извора била су ухваћена укупно 84 човека од којих је 30 стрељано.

У Књажевцу је дезертер из одреда Љуба Радуловић октобра 1942. одао полицији већину партијских и скојеvских активиста из града, од којих су неки отерани у концентрационе логоре у Грчку. Из књажевачке гимназије одведено је тада у нишку специјалну полицију 18 скојеvаца. Они су и поред мучења ћутали пред непријатељем. Друга група гимназијалаца на време је успела да побегне из града и дође до одреда. Ухапшено је тих дана и близу 300 сељака из Тимока и Заглавка. Том приликом ухапшен је и секретар месне организације КПЈ у Књажевцу Предраг Раденковић, секретар Месног руководства СКОЈ-а Видојко Јеремић и више чланова СКОЈ-а.

18. У извештају квислиншког Обавештајног одсека округа зајечарског од 15. јануара 1943. поводом ових хапшења стоји: „Чишћење села и градова у вези провале 30. IX у Зајечару, Књажевцу, Неготину, Бољевцу, Салашу, Слатини, Берчиновцу, Јаловик Извору, Штрицу, Шарбановцу, Радичевцу (срез заглавски), Мањинцу, Јаковцу, Кожељу, Ошљану (срез тимочки), Д. Белој Реци (срез зајечарски) . . . откривено је и похапшено 53 партијца, мештана, везе курира, помагача и јатака“.

Окружни комитет Партије предузимао је неопходне мере да сузбије овај налет непријатеља. У писму Покрајинском поверенству од 1. новембра 1942. описујући ове догађаје ОК наводи између осталог:

„ . . . Прва провала десила се у Зајечару 28. IX 42. Том приликом ухапсили су једног партијца који је провалио . . . још око 36 симпатизера . . . Друга провала . . . један стари партизан и члан Партије дезертирао је и почео да проваљује . . . Првалио је људе у 7 — 8 села . . . Овај тип показивао се у одреду врло слабо . . . Трећа провала дошла је од једног партизана који је био на боловању . . . Четврта провала . . . 11. XI, када су недићевци код Зајечара ухватили Славка, који се сада издајнички држи и проваљује и хапси све људе са којима је био у додиру . . . У вези са задњим трима провалама држали смо састанак Окружног (комитета) на коме смо највише претресали узроке . . . Повели смо борбу против слабог држања пред непријатељем . . . У вези са свим хапшењима реакција је навалила како би нас потпуно изоловала од маса . . .”.

И поред невоља и данка у крви, народ је и даље помагао партизане мада је било и неповерења, устезања и страха од организованог рада за покрет. Партијска организација је успела да се одупре покушајима реакције да народноослободилачки покрет изолује од народа, захваљујући и примерима храброг држања већине ухапшених комуниста и симпатизера. Васу Милановића из села Потркања, у чијој су кући била смештена слова партизанског „тигла“ за штампање летака (на „техници“ ОК и око „веза“ посебно је овде радио и Милен Миленовић), ухапсили су, одмах му запалили кућу и још на путу за Књажевац пребили га. Ухапсили су и његовог четрнаестогодишњег сина Живорада. Обојицу су у затвору одмах ставили на страшне муке. Отац и мали син све су јуначки издржали, ништа нису одали. Круну Милијић из Књажевца ухапсили су у два сата ноћу са мужем на очиглед двоје мале деце. Прво су оца извели у мрак и премлатили. Није хтео ништа да призна. Затим су се вратили по Круну, везали је и почели корбачем тући пред децом. Мучење је трајало све док жена није издахнула.

У селу Лесковцу код Зајечара сељак Најдан Милутиновић прво је обавестио партизане о извршеним задацима који су му били поверени, па им је тек онда испричао о личној несрећи која му се недавно десила: спаљена му је појата а Немци злостављали његовог оца, жену и мало дете. Његов отац Живко, борац из првог светског рата, био је поуздан сарадник народноослободилачког покрета, пркосио је непријатељу који га је после свирепог мучења стрељао.

Партијска организација тих дана (новембра 1942.) обраћа се „свим поштеним родољубима Тимока и Крајине“:

Око десет дивизија, 20 бригада и неколико десетина батаљона, у чијем се саставу налазе преко стотину хиљада родољуба, бране ослобођену територију од фашистичких напада. Поред ове главнине Народноослободилачке, Партизанске и Добровољачке војске, па и у Тимоку и у Крајини, налазе се формације

партизанских јединица, које под командом Врховног штаба воде херојску борбу . . . Подигните главе и чело . . . Не дајте да вас непријатељ заплаши. Плетите топле џемпере и рукавице за ваше драге партизане. Набављајте санитетски материјал и шаљите партизанима".

И Бугари су тада, нарочито у селима која су окупирали (Ковилово, Злокуће, Црномасница, Браћевац, Шипиково, Јасеновац, Градсково, Халово, Кална, Бериловац, Равно Бучје и друга), уз сагласност Немаца знатно појачали своју активност и војничку и политичку. Почели су масовни злочини бугарске војске и полиције према народу у селима која су помагала партизане.

Још јуна 1942. године бугарске трупе (у оквиру познате „Аћимовићеве потере“) масовно су хапсиле, премлаћивале, убијале људе и палиле куће у Горњој и Доњој Каменици, Штрпцу, Кренти и Мучибаби. Поред осталих стрељан је и Љубисав Ђорђевић, предатни комуниста, на чијој је појати 1941. године основан Заглавско-тимочки одред (Ђорђевић се храбро држао приликом стрељања). Почетком 1943. године бугарска казнена експедиција стрељала је у бољевачким селима Савинцу, Валакоњу и Малом Извору 30 људи и запалила више кућа. Само у Валакоњу изгубило је животе 11 сељака, а 40 их је отерано у логор. Неколико месеци касније Бугари су у селима око Калне обесили и стрељали 120 сељака, од којих само у Алдиној реци 30 а у Габровници 28.

Немци су образовали затворенички логор у Зајечару. После акције Крајинског партизанског одреда код Бора, почетком 1943. године, Немци су упали у оближње село Доњу Белу Реку, попалили 28 домова и убили 16 мештана¹⁹). У селу Црнајки убили су 37 лица и запалили 47 кућа. Изведено је читаво село и мештанима је наређено да иду уз једну косу. Потом је отворена митраљеска ватра на људе, жене и децу. Из села Јасикова стрељали су 13 људи. Из Доњег Милановца (убијен је и Иван Стојановић, члан КП и НОО од 1941. године) и Мосне Немци су ухапсили и ликвидирали двадесетак лица. У кључком срезу ухапсили су 29 људи. У Рудној Глави су убили 18 мештана и спалили више кућа, а у Тополници 16 зграда. Преко 500 Цигана из Тимочке крајине још раније су одвели у логоре. Почетком 1943. године Немци су у Зајечару стрељали групу од 10 талача, а крајем месеца 10 чланова партизанских породица

19. Паљење села Доња Бела Река (код Бора) и убијање мештана забележио је у извештају Испоставе среза Зајечар упућеном 12. фебруара 1943. шефу Државне безбедности у Београду:

На дан 10. тек. месеца, око 5 сати ујутро, дошла је у село, на два камиона, једна група униформисаних органа организације „ТОГ“ наоружаних пушкама и машингеверима . . . понели канте са бензином и унапред припремљене, жицом увезане, снопиће сламе које су потпалили бензином и подметали код кућа, штала, кошева, те изазивали пожаре . . . Одавде су пошли кроз село где су на све стране палили и убијали (следи списак убијених, рањених и попањених) . . .

По доласку у село наишао сам свега на неколико лица, иначе су се сви остали од страха разбежали по кршу, шумама и околним селима . . . У Доњој Белој Реци сада влада ред и мир . . .²⁰

из Штрпца, Жлна и Бучја. Половином фебруара 1943. ухапсили су 28 лица у околини Зајечара и из Бора. У већ пострадаој Доњој Белој Реци, код Бора, у августу 1943. Немци су запалили 37 кућа и убили 62 човека.

Почетком 1943. године, 5/6. јануара, у Мајданпеку је похапшена група од 11 партизанских сарадника, од којих су њих 6 стрељани на стратишту Чачалица код Пожаревца.

Читаво време физичког обрачуна са присталицама народноослободилачког покрета праћено је и појачаним пропагандним радом квислиншких органа. Зборови су одржавани по свим срезовима, а главни говорници су били Недићеви „министри“ и руководиоци окружних установа из Зајечара.

Немачки окупатор и гестапо су недвосмислено стајали иза свих ових тешких злочина. Још маја 1942. формирана је испостава немачке обавештајно-безбедносне службе (БдС) за зајечарски округ, испочетка са седиштем у Кладову (Рудолф Гросман). Њен први задатак био је обезбеђење од саботажа пловидбе Дунавом и ђердапским теснацима. Овај обавештајни центар за Тимочку крајину августа 1942. премештен је у Неготин (оберштурмфирер Георг Троније, Герхард Циле, Андре Венсан), одакле је одржавана веза са пунктовима у Бору (Хорват и др.), у Зајечару (сондерфирер Ханс Тилер, Оскар Пливелић и др.), Текији, Доњем Милановцу, Кладову и Књажевцу. Јула 1943. у Бору је створена посебна испостава, са циљем да се организованије спрече саботаже и хаварије у овом руднику бакра (Јозеф Екерт, затим Хајнц Ферман, Франц Шредер, Хорст Хеке, Вили Фридрих, Ерих Прајсер). Ова испостава је одржавала директну радио везу са својом централом у Београду. Маја 1944. испостава из Неготина премештена је за Зајечар, одакле се, спаливши архиву, септембра 1944. повукла за Београд. Приликом повлачења гестаповци су били пресвучени у униформе ваздухопловаца, да би у случају пада у руке партизанима, сакрили своју припадност обавештајној служби.

Све три испоставе БдС у Тимочној крајини ослањале су се и на појединце-агенте, покушавајући са њиховим убацивањем у органе НОП-а или партизанске јединице. БдС се бавио и контролом рада квислиншких органа управе, увидом у активност четничке организације, а убрзо и контактима са штабовима Драже Михаиловића у Тимочној крајини.

Партизански одред у Крајини, чете у Тимоку и око Бољевца

За све то време чете партизана тукле су се са надмоћним непријатељем.

Мала Крајинска чета пробијала се кроз Крајину, у коју више месеци нису долазили партизански одреди, изузев једне пат-

роле која је у лето 1942. године прокрстарила северним делом округа, све до Доњег Милановца. Народ је партизане успут добро примао и помагао. При повратку чета је 29. септембра у селу Луке, близу Бора, заробила 12 жандарма и четника. Октобар је провела вршећи мање акције у поречком срезу, где није било партизанских јединица још од пропасти Мајданпечког одреда. И број бораца је постепено растао. Придолазили су нови, а затим и групе и појединци који су остали на терену са оружјем у руци, после догађаја из 1941. године. Из села Рготине дошло је неколико нових бораца (Живојин Милић и др.). Чета је прерасла у партизански одред.

У близини Штубика 8. децембра 1942. борци овог одреда заробили су 10 четника, међу којима и једног поручника . . . Били су то четници Драже Михаиловића.

Све до зиме овај одред од близу 30 бораца оперисао је углавном у планинским пределима између порчког, крајинског и зајечарског среза, што је политички било значајно за овај крај. У другој половини децембра одред је одржао народни збор у Поречу (село Тополница), растурио општинску управу, а одатле у брзом маршу отишао ка југу и сличне акције извршио у Копривници и Јелашници, затим у Бучју крај самог Бора, где је спаљена општинска архива²⁰).

Окружни начелник из Зајечара извештавао је (15. јануара 1943.) квислиншку владу у Београду о снази Крајинског партизанског одреда:

„Овај одред оперише углавном у североисточним деловима округа по срезovima Крајинском, Неготинском, Брзопаланачком, Кључком и целом Зајечарском срезу. Одред броји око 40 људи, а наоружани су пушкама, бомбама и већим бројем пушкоми-траљеза“.

Петог фебруара 1943. једна група партизана Крајинског одреда кренула је у Бор, који је био препун Немаца. Борци Радомир Јовановић, Михајло Туртић, Чедомир Вељковић, Александар Милићевић и Милан Васић пробили су се до великих магацина течного горива на раскривци руде и после неколико узастопних покушаја успели да запале петролеј, бензин и нафту. Огромни пламен је осветлио читаво радилиште и Борски рудник. Немци су организовали потеру и узану стазу којом су се партизани повлачили дуго су засипали рафали. Читава партизанска група срећно се извукла из обруча.

Ова партизанска акција у Бору, који су Немци добро чували, неочекивана и смела, изненадила је окупатора. У свим селима куда је одред затим пролазио остављена је наредба да „све општинске управе имају поднети оставке у року од десет дана“. О акцији у Бору Крајински одред је 8. фебруара издао посебан

20. У извештају окружног начелства из Зајечара (14. јануара 1943) о детаљима ових акција Крајинског партизанског одреда стоји да су партизани у општини Копривница — Јелашница написали: „Живели партизани“, „Доле окупатор и његове слуге“, „Живела Србија“, а у суседној Копривници још и „Издајнике чека смрт — Доле фашизам“.

летак и растурао га по Крајини. У летку је стајало да су у магацинима нађена „читава брда динамита и других скупоцених ствари, зејтина, гаса, бензина. Уништили смо све то отето, кад га не може да има наш народ, већ живи и мре гладан у мраку . . .”.

Затим се Крајински одред опет пребацио у Пореч, преко Мајданпека, где је на брду Рајкову срушио релејну станицу за превозење пирита до Доњег Милановца на Дунаву. С пролећа 1943. године одред се вратио ка Зајечару у чијој је непосредној близини, у селу Вражогрнцу, 14. марта, уништио млекару која је Немце снабдевала бутером. У летку који су партизани оставили у овом селу стајало је:

„. . . Ваши осветници партизани уништавају све што служи окупатору . . . Без упорне борбе и великих жртава не може се извојевати слобода . . . ступајте у партизанске одреде и с пушком у руци браните своје жене и децу . . . живела Народноослободилачка партизанска и добровољачка војска Југославије! Живео наш врховни командант друг Тито!”.

Поводом ове акције Обавештајни одсек Команде СДС Зајечар извештава и о изгледу партизана: „. . . Сви су били са једнообразним шајкачама, на којима су имали петократе звезде”. А немачки командант Србије наредио је 19. марта 1942. одмазду: „За убијеног управника стрељати 10, а за уништење млекаре стрељати 20 комуниста . . .”.

Крећући се затим према северу, Крајински партизански одред је у сукобу са дражиковцима код села Горњана између Дели Јована и Великог крша изгубио три борца. При повратку, преко Крајине, ка Тимоку и Црној реци, Крајинском одреду се прикључила и већа група чланова КП и СКОЈ-а као и других припадника Народноослободилачког покрета из Крајине који су били изложени јаком непријатељском терору²¹). Међу њима су били и истакнути сарадници НОП-а — читава породица Радосављевић (Добрила, Вера и Обрен), Драгоман Радојичић, Стојанка Радосављевић, Драгољуб Стевановић, Јован Нинић и др.

Крајински партизански одред је 1. мај 1943. обележио скупом у реону села Рготине. Говорио је политички комесар одреда Предраг Костић (том приликом први пут је овде отпевана популарна песма: „Крајински смо млади партизани, ми волимо свој родни крај . . .”).

Крајем 1942. године мала Бољевачка партизанска чета маневрисала је пуна три месеца међу јаким непријатељским снагама, усамљена, без икаквих веза с другим одредима и партијским руководством. У овоме крају нарочито се истицало село Добрујевац, у коме је народноослободилачки одбор радио од почетка 1942. године (председник је био Видоје Јаблановић, чији су жена и син

21. Априла и маја 1943. у Неготину је похапшена група од око 25 чланова СКОЈ-а (међу којима и члан СК КПЈ Милић Настић — Оца), Момчило Станковић, Јован Михајловић, Миливоје Беливакић, Срба Јовановић, Никола Поткоњак, Страхиња Поповић, Гордана Јаковљевић, Јелена Трајковић, Димитрије Трокић и др.

1943. године отишли у одред). Од краја 1942. године деловала је у овом селу месна оружана десетина (десетар Јеремија Миленковић), која је поред вршења акција одржавала и редовне политичке часове. Чешће контакте са Бољевачком партизанском четом имала су у то време и села Јабланица, Криви Вир, Мали Извор, а после Ласово, Добро Поље, Бачевица и Рујиште.

Почетком децембра 1942. у Бољевачкој чети налазило се свега девет бораца. Чета је 5. децембра зановила далеко под снежним планином, у Радованској Реци, у појати једног симпатизера. Борци нису ни слутили да је тај сељак у међувремену био ухапшен и пуштен уз услов да помаже Немцима у борби против партизана. Борци су се били сасвим раскомотили, парили су одела, чак ни стражу нису постављали. Али у току ноћи 18 Немаца и 10 Бугара опколили су удаљену појату. Почела је оштра, кратка борба. Партизански митраљезац Никола Пилипов штитио је одступницу осталима који су, бацајући бомбе на непријатеља, боси и полуголи, али са оружјем у рукама, искакали из појате и повлачили се по мраку и снегу према оближњем брду. У зору су Немци још једном јуришали на празну колибу и нашли у њој само похабане делове одеће и обуће.

После три дана партизани су поново дошли у Радованску Реку. Људи су били забезекнути кад су их видели. Мислили су да су сви изгинули.

Остаци Бољевачке чете једва су у зиму 1942/43. одолевали надмоћном непријатељу. Средином фебруара на Јаворку, код Кривог Вира, чета је ступила у везу са групом шумских радника махом Личана, од којих су неки 1941. били у партизанским редовима у борбама око Краљева, а 11. марта код села Јабланице сукобили су се са четницима Драже Михаиловића. Бољевачка чета је 11/12. марта између Мале Суваје и Кривог Вира разорила железничку пругу Параћин — Зајечар, а 27. марта спалила општинску архиву у Кривом Виру.

Тимочка партизанска чета, после трагичних догађаја који су и њу скупа са сврљишким и озренским партизанима захватили у децембру 1942, у зимским месецима вршила је мање акције по селима Тимока и Заглавка. Средином децембра позадинци су у околини Књажевца ранили четничког команданта корпуса Божу Миладиновића, а убили једног четничког капетана²²). Јануара 1943. (6/7) спалили су општинску архиву у селима Горња Каменица и Штрбац, затим у Кренти (7. јануар), а 10. јануара разорили железничку пругу код села Палилуле. Чета се 21. јануара сукобила код Доње Соколовице са једним одредом Пољске страже, а 26. јануара код Зубетинца са четницима Д. М. У фебруару (9/10) Тимочка чета је спалила општинску архиву у Сврљишкој Топли. 12/13. у Слатини и Доњем Зуничу, 19. фебруара у Трговишту, а 20. у селу Равна.

Почетком марта (6) чета је код Алдинца заробила три припадника граничних одреда СДС. У једној борби са четницима (17.

фебруара) погинуо је код села Ошљана Александар Илић, члан Среског комитета КПЈ.

На измаку зиме, у марту 1943, Тимочка партизанска чета је прешла на терен ражањског среза, где се налазило и петнаестак бораца Озренског партизанског одреда. Последњег дана марта, изнад бољевачког села Добрујевца спојиле су се Тимочка и мала Бољевачка партизанска чета, које су тада заједно имале око 35 бораца. Командант је био Божо Кораћ, а политички комесар Момчило Сибиновић. Већ сутрадан партизани су се на Ланцу, обронку Ртња, сукобили са једним одредом СДС. Том приликом погинули су члан ОК КПЈ из Ниша Благоје Пауновић Новица²³) и тимочки партизан Мика Сибиновић. Тих дана у партизане долази и већа група шумских радника са Троглан Баре са којима је у току зиме одржавала везе Бољевачка чета. Критични месеци партизанске борбе у овом крају били су на измаку²⁴).

У априлу и мају 1943. распламсавају се партизанске акције у селима Тимока. У току маја одржани су народни зборови и растурене општинске управе које су вршиле реквизицију хране у Кривом Виру, Бачевици, Белој Реци, Локви, Доњој Соколовици, Јелашници, Дебелици, Зуничу, Бучју и другим селима.

Средином маја (15) 1943. на планини Тупизници спојене су све јединице и групе бораца ранијег Тимочког партизанског одреда (Крајински одред је још био око Зајечара), а сутрадан, 16. маја, одред је сишао у тимочка села, где је у Дебелици на народном збору говорио комесар Момчило Сибиновић.

Окружни начелник из Зајечара јављао је 1. јуна 1943. следеће:

„Јавна безбедност за последњих 15 дана била је угрожена у већем степену. Партизани су концентрисани на Маглену. Према подацима, овде су сада концентрисане све партизанске снаге које оперишу на територији овог округа. Јачина је њихова до 60 људи . . . Српска државна стража немоћна је да их сузбије . . . Неопходно је да се што хитније упути један батаљон добровољаца . . . оружане банде могу угрозити и северни део округа. . . упутивашем овог батаљона подигао би се углед органа српске владе код народа . . .”.

Четници Драже Михаиловића

Крајем 1942. расформиране и сасвим искомпромитоване четничке јединице Косте Пећанца почеле су у овом крају постепено да замењују четници Драже Михаиловића. Они дотле у Тимочкој крајини нису представљали неку већу снагу. О томе

23. Благоје Пауновић је тих дана био у групи од око 25 бораца Сврљшког и Озренског партизанског одреда који су са новим секретаром ОК КПЈ Ниш Десимиром Јововићем Чичом, дошли на сусрет са тимочким партизанима.

24. Непријатељско виђење прилика у ово време изнето је у прилогу бр. 18.

се и у писму ОК КПЈ Зајечар од 27. децембра 1942. упућеном Покрајинском комитету, поред осталог, бележи: „Према подацима које још нисмо проверили, дражиновци лутају у мањим групама у области Хомоља, а у нашем округу у поречком и брзопаланачком (срезу) . . .”²⁵⁾

Те релативно нове четничке формације (штабови и мање групе) постојале су овде и раније, али са већом активношћу почињу у јесен 1942. када ничу њихови први одреди око Бора, Неготина, Салаша, у Зајечару, Тимоку и око Књажевца. Образују се, затим, три четничка корпуса: Крајински (бр. 67 — мајор Велимир Пилетић), Тимочки (бр. 65 — мајор Љуба Јовановић) и Књажевачки (бр. 190 — капетан Божа Миладиновић). Љуба Јовановић је дотле био командант СДС у Зајечару. Терен Хомоља покривао је Млавски корпус (мајор Сениша Оцокољић)²⁶⁾. Борба за превласт између појединих четничких команданата од почетка је прожимала њихове међусобне односе. Потпуковник Драгослав Павловић био је опуномоћеник Драже Михаиловића за целу источну Србију. Ови корпуси делили су се после на бригаде (обично на четири), а бригаде на два до четири батаљона. Корпуси су временом добили своје радио станице. Командни кадар, а све до друге половине 1943. и укупан састав јединица, сачињавао је готово искључиво мали број активних официра, подофицира и жандарма²⁷⁾. На терену четничке Поречке бригаде био је тада смештен такозвани „Бугарски загранични комитет”, прозападна организација на коју је команда ДМ рачунала у својим везама са Бугарском. Упоредо са војничком организацијом, четници ДМ су у то време почели поступно да стварају и теренске органе (команданти села, равнгорски одбори, чете омладине, судови, цивилни штабови у градовима итд.)²⁸⁾.

25. Карактеристичан је извештај који неготински скојевац Страхинја Поповић шаље из Хомоља (Сиге) 9. новембра 1942. за ОК КПЈ Пожаревац: „Четници су и даље у шуми. На приложеној карти означени су њихови положаји . . . Немци их у Хомољу не гоне, већ само прете народу са репресијама . . .”.

26. Из тог времена (25. септембар 1942) датира депеша четничког команданта Сенише Оцокољића Пазарца („Илијев”) штабу Драже Михаиловића о пријему енглеске падобранске поштилке у којој је: 1000 златника, 150.000 лева, 5 митраљеза, 8 аутоматских пушака.

27. Наредбом од 14. фебруара 1942. Дража Михаиловић је предвиђао у сваком селу формирање тзв. „првих, других и трећих чета” од којих су „прве и друге” биле само у списковима, а „трећа” би служила за оперативне потребе.

28. У изводу из књиге примљених депеша штаба Драже Михаиловића (од 30. септембра до 7. октобра 1942) налази се и извештај мајора Сенише Оцокољића о првим четничким (ДМ) командантима срезова у Тимочкој крајини:

2. октобра 1942: срез Поречки . . . командант резервни наредник Паун Костић . . ., срез Кључки . . . срески начелник Јован Јуришић; срез Брзопаланачки . . . поручник Љубомир Панић; срез Крајински, резервни капетан II класе Светозар Перић . . .”, „ . . . 3. октобра 1942. срез Андрејевачки, капетан I класе Живојин Милошевић . . . За срезове неготински, бољевачки, књажевачки . . . доставићу податке док извршим извесне измене”.

Покрајински комитет КПЈ за Србију је крајем јуна (28) 1942. упозоравао ОК КПЈ Зајечар о активностима четника ДМ, сугеришући: „ . . . не дозволите им да се политички и војнички учврсте . . . Раскринкавајте њихову пасивност као издајство, а ка њихове нападе одговорите истом мером и разобличавањем пред народом. Треба их натерати да се јавно пред народом изјасне да ли су за окупаторе или за народноослободилачку борбу и да према томе поступају”.

Још децембра 1941. ови четници су учествовали у уништавању Мајданпечке партизанске чете (8. чета) код Црног врха и Жагубште.

ПК КПЈ за Србију је 10. августа 1942. писао ОК-у Зајечар: „ . . . Податке којима располажете (а проверили сте их као тачне) о издајничком раду Драже Михаиловића и његових вођа у вашем крају . . . искористите и јавно на зборовима . . . разобличавајте их пред народом”. Са своје стране Главни штаб НОП одреда за Србију обавештавао је 5. децембра 1942. све партизанске одреде у Србији: „Дража Михаиловић данас служи окупатору. . . Дража се борио против нас, бори се и бориће се. Због тога је Дража наш војнички и политички непријатељ . . .”.

Окружни комитет КПЈ Зајечар је на време пришао разобличавању издаје Драже Михаиловића. У партизанским новинама Тимока и Крајине „Брковић — Црни”, у бр. 1 од маја — јуна 1942. изнет је јасан став партизанског и партијског руководства зајечарског округа:

„Ми народни партизани Тимочке крајине . . . заветујемо се . . . да ћемо под врховном командом нашег друга Тита, наставити започету ослободилачку борбу. Заветујемо се да се нећемо навести од окупатора и његових слуга Недића, Љотића, Пећанца и издајничких официра Драже Михаиловића на братоубилачки рат . . .”. У истом броју, у чланку под насловом: „Нарицања спасаца, миротвораца и неутралаца” — стоји: „Такве издајце су данас отворено, у табору петоколонаша, или прикривено, пришли официрској групи око Драже Михаиловића . . . Око те групе окупио се сав петоколонашки олош, агенти, шпијуни и каријеристи, који су преварили поштене родољубе, да ће се борити „када буде време”. А када је Дража Михаиловић напустио фронт и расформирао своје одреде онда су се слили са Недићевцима и другима . . .”. И у бр. 2 новина „Брковић — Црни”, од јула 1942. у чланку „Наша садашњост” стоји: „ . . . Официрска клика, бивши жандарми, финанси, шумари, полицијски агенти, пљачкаши и разбојнички олош, који се окупио око Драже сада се слизао са бандама Недића, Пећанца и Љотића, и дејствује под наредбама команде окупаторске војске . . . Недић, Љотић, Пећанац и Дражини издајнички официри су верни пси окупатора, крвбпије народа, харачлије Хитлера”.

Већ 8. октобра и доцније 12. октобра 1942. списак је употпуњен: „Срез бољевачки, жандармеријски капетан I класе Миодраг Јовановић; неготински срез, потпуковник у пензији Александар Јоковић; књажевачки срез, потпуковник Сава Петровић”.

Избегавање борбе против Немаца био је основни став четника ДМ и у овом крају, и поред очитог компромитовања због таквог држања у очима народа. Из преписке између четничког мајора у Хомољу Синуше Оцокољића и Драже Михаиловића види се та четничка оријентација. Оцокољић јавља 7. октобра 1942:

„Док непријатељ одводи легалне у заробљеништво, док народ незаштићен одлази на радове у Немачку, ми стојимо наоружани, неактивни . . . Морал пада код војника а и код народа. Народ поставља питање зашто постојимо . . . Полако се губи поверење у нас и може се десити да сам народ дигне куку и мотику . . . Наше стање је неиздржљиво . . . Народ ће почети да прилази комунистима . . .”.

Осмог децембра командант Крајинског четничког корпуса мајор Пилетић добија непосредно наређење своје Команде за Србију, у коме, између осталог, стоји: „Комунистичка активност на вашој територији је доста јака што сте по досадашњим наређењима В. К. били дужни рашчистити. Предузмите што јачу акцију да их рашчистите . . .”.

Нове четничке јединице оберучке су дочекали поједини грађански политичари и неке сеоске газде. Они су се дотле искључиво повезивали са Немцима, Пећанчевим четницима и недићевским органима, рачунајући да је победа Немаца сигурна. Сада, услед измењених односа у свету, када је политичка и војна коалиција савезника СССР, САД и Велике Британије стекла афирмацију и војнички угрозила фашистичке силе, и у нашој земљи, односно и у локалним размерама Тимочке крајине, следбеници колаборације настојали су да избегну Пећанчеве четнике и недићевце, који су због сарадње са Немцима били већ сасвим искомпромитовани.

Њихова нова „морално-политичка” оријентација била је сада у сарадњи са четницима Драже Михаиловића.

Борба против ових четника представљала је за партизане све озбиљнији задатак. Покрајински комитет Партије упозоравао је на четнике: . . . Ми ударамо по тим издајницима, а њихове масе, као и колебљиве и необавештене редове народа, желимо привући на позицију активне борбе против окупатора . . .”.

Четничке формације Драже Михаиловића нису се могле потцењивати ни војнички, ни политички. У јануару 1943. са потписом „Народносолободилачки одбор за Тимочку крајину”, излази опширан летак под називом „Ко је Дража Михаиловић?” У исто време, 21. јануара 1943. на годишњицу смрти Лењина, ОК КПЈ за Зајечар обраћа се народу Тимочке крајине речима:

„. . . у нашем крају нашла се шака издајника из редова официрске клике Драже Михаиловића, која омета стварање јединственог народноослободилачког фронта Тимочана и Крајинаца и покушава да распали братоубилачки рат . . . У нашем крају налази се једна група дражиноваца, састављена од бивших четника, жандарма и недићеваца на чијем је челу неки мајор Пилетић. Тај исти мајор који је прошле године приликом новембарске офанзиве Немаца на ослобођену територију западне Србије от-

ворио фронт Немцима и тиме допринео паду слободне територије . . . Такав је Дража Михаиловић, коме је окупатор привидно објавио рат да би могао необавештене родољубе, који намеравају да ступе у Народноослободилачке партизанске одреде, приву- Ви у своје одреде и тако са њима организовати борбу, не против окупатора, већ против Народноослободилачке војске . . . Насупрот тим братоубицама и распаљивачима грађанског рата Тимочани и Крајинци ће остварити Јединствени Народноослободилачки фронт по угледу на нашу браћу у Босни и Херцеговини, Босанској Крајини, Хрватској и Словенији . . .".

Квислиншки апарат, са своје стране, испочетка је био резервисан према четничком покрету ДМ²⁹). Пошто су у другој половини 1942. разоружани сви четнички одреди Косте Пећанца у овом округу добар део њихових припадника почео је да прилази новоорганизованим јединицама Драже Михаиловића.

29. О појави четника ДМ Окружни начелник из Зајечара обавештава 12. јануара 1943. шефа Српске државне безбедности у Београду: „. . . У последње време појављују се у групама наоружана лица за које се још нема тачних података али изгледа да су у питању илегални четници који нису хтели предати оружје . . .".